

Raoul Renier

MIÉRT VAN ELEGEM TOLKIENBŐL?

avagy rendhagyó eszmefuttatás a fantasy-irodalom berkeiben

Nehéz helyzetben van az ember, ha – mint író és kritikus – Tolkien professzor életművéről akar véleményt mondani. A fantasy-olvasók többsége ugyanis afféle szentírásnak tekinti A Gyűrűk Urát, és olyan fokú rajongással tiszteli, hogy az helyenként ellentmond a józan észnek, már-már a bálványozás határát súrolja. Ezek a jószándékú és lelkes emberek hajlamosak azonnal kígyót-békát kiabálni mindenkire, aki esetleg eltér a körükben szokásos kritikátlan hozsannázástól, és kételyeinek ad hangot Tolkien műveinek irodalmi értékével kapcsolatban.

Félreértés ne essék: én kölyökkoromban imádtam Tolkient. Tán kilencéves lehettem, amikor éjszakánként a takaró alá bújva, zseblámpafényben olvastam A babót, ily módon cselezve ki szigorú édesanyámat, aki – a másnapi iskolai órákra való tekintettel – tíz óra tájban kérlelhetetlenül rám oltotta a villanyt. (Az első, 1975-ös Móra-kiadásról van szó, a sokat szidott Szobotka-fordításról, amivel nekem soha nem volt semmi bajom. A „The Hobbit” kimondottan meseregénynek íródott, és Szobotka Tibor ötletes, találó magyarítása, Szecskó Tamás remek rajzaival karöltve, csodálatosan visszaadják az eredeti könyv hangulatát.) Tizenegy éves voltam, amikor megjelent A Gyűrűk Ura első hazai kiadása; úgy csaptam le rá, mint szomjazó a sivatagban lelt forrásra, valósággal faltam minden egyes oldalát. A „The Silmarillion” egyik olcsó, papírfedeles példánya jóval a magyar változat megjelenése előtt került a kezembe, Nemes Pista barátom jóvoltából, aki nagylelkűen nekem ajándékozta. Egészen el voltam ragadtatva tőle, és egyetlen éjszaka alatt végigolvastam, lemondva a pihentető alvásról, noha másnap kétszázötven kilométeres autótúrt várt rám Pest felé. Akkortájt, azt hiszem, tizenhat éves lehettem.

Mint oly sok kamaszkorú olvasó, egy darabig én is valóságos Tolkien-lázban égtem. Magyarázatokkal ellátott Középfölde-szótárt szerkesztettem kézírásban; A babó és A Gyűrűk Ura néhány fejezetét képregényre dolgoztam át, csapnivaló minőségben, mert rajzolni sohasem tudtam; a The Silmarillionból terjedelmes részleteket fordítottam le, kizárólag a magam szórakoztatására, és postán elküldtem néhány barátomnak Magyarország legkülönbélebb pontjaira, természetesen ingyen.

Az első kiábrándulás akkor ért, amikor húszévesen angol nyelven is elolvastam a „The Lord of the Rings” három kötetét. Hüledezve állapítottam meg, hogy a magyar olvasó – Szobotka Tibor, Réz Ádám, Göncz Árpád, Tandori Dezső nyelvi zsenialitásának hála – lényegesen jobb minőségű Tolkien-szövegeket kap a kezébe, mint az angolszász. A „The Silmarillion”-nál ez azért nem tűnt fel nekem, mert abból hiányzik a narráció, csupán rövidebb-hosszabb formában összefoglalt legendák monumentális gyűjteménye. A Gyűrűk Ura azonban a regény műfajába tartozik; és döbbenet láttam, hogy Tolkienből hiányzik mindennemű elbeszélői érzék. A szöveg az érthetlenségig tele van zsúfolva archaizmusokkal, a párbeszédok laposak és életidegenek, a terjengős leírások csöpögnek az unalomtól, a cselekmény lépten-nyomon a legrosszabb fajta melodrázába fullad.

A legszörnyűbbnek a versbetéteket találtam. Ezek különféle ó- és középanyol metrumokban íródtak – Tolkien kitűnően értett az ilyesmihez, hiszen nyelvészprofesszor volt, a középkori angol irodalom avatott bűvára. Ritmikailag és formailag tehát a versei tökéletesek; sajnos azonban költői

szempontból valamennyi egytől egyig értékelhetetlen. A hazai fordítók lényegesen több művészi érzékkel rendelkeztek nála, az általuk megfogalmazott változatok százszorta jobbak az eredetnél.

Íme, Éomer király halálszózata Pelennor síkján, Tandori Dezső tolmácsolásában:

*Éjkomor kételyből nap keltére jöttem,
Dalom zengett s kardom tündökölt fölöttem.
Lovagoltam, remény és szív tört köröttem:
Dúlj, düh! Kő, hullj rommá! Éj, roskadj le rőten!*

Ugyanez eredetiben, Tolkien szerint:

*Out of doubt, out of dark to the day's rising
I came singing in the sun, sword unsheathing.
To hope's end I rode and to heart's breaking;
Now for wrath, now for ruin and a red nightfall!*

A magyar változat zord méltóságot sugároz, hű tükre a tragikus hős háborgó lelkének. Az angol szájalmasan semmitmondó és sematikus, a legprimitívebb költői eszközöket is nélkülözi. Az elsőben igazi pátoszt találunk, a másodikban üres patetizmust. Én általában nem szeretem Tandori fordításait, mert úgy átgyúrja és átalakítja a szöveget, hogy alig lehet ráismerni az eredetire, és a végeredmény inkább Tandori-mű lesz, semmint a voltaképpeni szerzőé. Be kell látnom azonban, hogy jelen esetben ez a munkamódszer határozottan jót tett A Gyűrűk Urának.

Az első csalódást aztán hamarosan követte a többi is, ahogy magam mögött hagytam a kamaszéveket, és rányílt a szemem a világ valóságára. Kénytelen voltam rájönni, hogy A Gyűrűk Ura szintiszta eszképipista mű, semmiféle támpontot nem ad az embernek, némi mélabús, tehetetlen nosztalgiaán kívül. Az ilyesmi nagyon szép, de nem felnőtteknek, hanem gyermekeknek való. A dolgok megváltoztathatatlan rendjébe való belenyugvást sugallja, ezzel az eszmével pedig jómagam sohasem tudtam igazából megbarátkozni. Később aztán a kezembe került Michael Moorcock fantasy-elméleti esszéje, a Wizardry and Wild Romance – lapjairól tisztán és élesen köszöntek vissza rám azok a bizonytalan, körvonalazatlan fenntartások, amik ködösen és megfogalmazásra várva kavarogtak a saját elmémben. Moorcock undorodott A Gyűrűk Urától, és „Micimackó-epikának” csúfolta – sajnos, teljességgel jogosan.

Mi is zavar engem felnőtt fejjel Tolkien életművében?

1) A fekete-fehér erkölcsisége. Vannak ugyebár a jók meg a gonoszak, az előbbieket „mi”, az utóbbiakat „ők”. Hogy ez másképpen is lehetne, annak a lehetősége fel sem merül az egész irtatlan betűrengetegben. Az embernek az a benyomása támad, Középföldén onnan lehet felismerni a gonoszokat, hogy kivétel nélkül mind utálják a hobbitokat. Egyszerűen gyűlölöm ezt a fajta kritikátlan dualizmust, különösen azért, mert sehol semmiféle magyarázatot nem találunk rá, hogy *miért* olyan csúnyák és rosszak Szauron meg az orkok. Egyszerűen el vannak könyvelve gonoszak, és kész. Hogy netán nekik is lehetnek érzelmeik, lelkük, gondolataik... nos, ez a probléma Tolkiennak szemlátomást eszébe sem jutott fél évszázados munkássága során. Aki A Gyűrűk Urában orknak születik, az élete első percétől fogva kárhozatra van ítéelve; aki viszont hobbitnak, az garantált belépőjegyet nyert a joviális kispolgári paradicsomba.

Ez a fajta sematizmus természetesen átsugárzik az úgynevezett „jó” szereplőkre is. Senki egy percig sem kételkedik benne, hogy Aragorn hősiesség, nemeslelkű, bátor stb., míg az ellenségei egytől egyig aljasok, gyávák és alávalók. Ezzel a felfogással csak az a gondom, hogy az alsóbbrendű ellenfélén aratott diadal nem dicsőség. Az igazi hőstett mindig az egyenrangú vetélytárs legyőzésében rejlik. Szauron és az orkok folytonos becsmérlésével és lealjasításával Tolkien a saját hősalakjait fosztja meg a nimbuszuktól: összetéveszti a drámát a melodrámmal.

2) Tolkien életművében az önálló gondolkodás, a változásra való törekvés kárhozatos és becstelen dolog: aki elégedetlen a fennálló renddel, óhatatlanul a gonosz prédájává lesz. A bölcsek és a nagyok odafönt mindig megmondják nekünk, hogy mit kell csinálni, mi pedig derék, jóra való hobbitok módjára követjük az utasításukat. Isten őrizz, hogy feltegyük magunknak a kérdést: valóban annyira bölcsek és okosak ezek a felsőbb hatalmak? Nem lehetséges, hogy mi, egyszerű halandók olykor jobban tudjuk náluk, hogy mi jó nekünk és mi nem? Nem lenne tanácsosabb esetenként függetlenül döntenünk, a Nagy Főhatóság véleményének kikérése nélkül?

Ha áttanulmányozzuk Tolkien hagyatékát, hamarosan rájövünk, hogy nála az önállóság és a függetlenség a legnagyobb bűn, a vak és feltétlen engedelmesség pedig a legfőbb erény. A lázadás minden formájában elmarasztaltatik.

a) Az „Ainulindalé” tanúsága szerint a világ hajnalán Ilúvatar, az Egyetlen Teremtő terjedelmes dicshimnuszt zengedezett magáról, amelyhez szolgálai alázattal csatlakoztak első gyermekei, a valák. Egyetlenegy volt csupán közöttük – Melkor, a leghatalmasabb –, aki nem elégedett meg a szájába adott szöveg szajkózásával, hanem megpróbált saját dalt énekelni, amit nem felülről sugalltak neki, hanem ő maga szerzett. El is nyerte érte rögtön a büntetését: kitaszították az angyali karból a földre, és örökre elátkozták: ő lett Morgoth, a nagy és csúnya ősgonosz. Mindezt csupán azért, mert a többi valával – az égi talpnyalók személytelen seregével – ellentétben benne pislákol a némi szikrája az eredetiségnek, és kritikával merészelt illetni a fennkölt Ilúvatar művét.

A történet persze rosszul álcázott parafrázisa csupán a posztbiblikus keresztény mítosznak Lucifer lázadásáról és bukásáról, ami az én szememben még ellenszenvesebbé teszi. A fantasy-irodalomban ugyanis szerintem nincs helye vallási propagandának. Belőlem az „Ainulindalé” az író szándékával szöges ellentétben álló reagálást váltott ki: megsajnáltam szegény Morgothot, és végig neki szurkoltam a valák összes háborújában (persze előre tudtam, hogy hiába). Igaz, személy szerint nem vagyok vallásos, a kereszténységgel pedig aztán végképp nem szimpatizálok.

b) A „Quenta Silmarillion” azzal kezdődik, hogy Morgoth rátör az elfek boldog hazájára, és elorozza onnan a szilmarilokat, amiket a párjanincs mesterember, Feanor készített (mellékesen az apját is meggyilkolja). Feanor érthető módon haragra gerjed emiatt, összetoborozza rokonait, és elindul Morgoth nyomában, hogy bosszút álljon és visszaszerezze tőle a keze művét. A valák nem helyeslik elhatározását; szerintük békén kéne hagyni Morgothot (nyilván csúnyán rájuk ijesztett), és duzzogva bezárkózni a Boldog Birodalomba. A megtorlást bízzuk a Nagy Ilúvatarra, mi ülünk csak nyugodtan, ölbe tett kézzel, abból baj nem lehet.

Feanor a maga részéről nem osztja ezt a véleményt, ő cselekedni akar; elvégre az ő apja halt meg, az ő szilmariljait lopták el. A valák erre azt felelik, hogy a drágaköveket ugyan ő készítette, de a belőlük sugárzó fény Ilúvatar műve, ezért nem tekintheti őket a magáénak. Bicskanyitogatóan álszent érvelés: ezen az alapon Tolkien sem tüntethette volna fel magát szerzőnek a könyvein, hiszen az angol nyelvet nem ő találta ki.

Feanor továbbra is makacsul kitart a szándéka mellett, elvégre a Boldog Birodalom nem börtöne, hanem szabad hazája az elfeknek. A valák biztosítják róla, hogy bármikor elmehet, de ők a maguk részéről nem fogják támogatni – amire egyébként Feanor nem is tart igényt –, és megtiltják ezt az összes többi elf nemzetségnek is. Ez már valóban a képmutatás magasfoka, hiszen Feanornak nincsenek hajói, amikkel Morgoth nyomában átkelhetne az óceánon. A Boldog Birodalomról kiderül tehát, hogy inkább börtön, mint szabad haza, bár a valák természetesen mossák kezeiket.

Feanor – a lázadók őstípusa – nem hagyja magát. Előbb szép szóval kéri a hajókat a teleriktől, akik azonban engedelmes birkaként hallgatnak a valák szavára; aztán kifogy a türelméből, és elveszi tőlük erőszakkal. Az alqualondéi Rokonölés bűne aztán teljes egészében az ő nyakába hull, mintha nem is a valák kényszerítették volna bele. Feanor szörnyű esküvést tesz, hogy

tűzön-vízen keresztül vissza fogja szerezni a szilmarilokat; a valák cserébe számúzik és átokkal sújtják.

Tolkien természetesen mélységesen elmarasztalja Feanort, amiért fellázadt a Boldog Birodalom bölcs (holtra rémült), mértékletes (tehetetlen) és buzgó hitű (önállótlan) uralkodói ellen. Számomra azonban Feanor a tragikus hős prototípusa, hiszen már kezdetben tudja, hogy egy Morgothhoz hasonló ellenféllel szemben semmi esélye. A valákról, a szemforgató hipokrizis e nagymestereiről pedig tömör véleményem van: visszataszító alakok.

3) Tolkien egysíkúan láttat mindent és mindenkit, amellel hihetetlenül pocskék jellemábrázoló, esze ágában sincs több oldalról is szemügyre venni figurái indítékait. Akárcsak A szilmarilok, A Gyűrűk Ura is nagyon sok szereplővel bánik arcpirítóan igazságtalanul. Minden szimpátiám ezeké a regényalakoké.

a) Boromir. Délen Gondor már évszázadok óta egymaga háborúzik Szauroonnal, egy nagymúltú kormányzócsalád vezetésével. Boromir a kormányzó elsőszülött fia, bátor harcos és jeles hadvezér. Északra utazik segítséget kérni Féltünde Elrondtól; fegyvereseket és hathatós mágiát nem kap, viszont bemutatnak neki valami vadon mélyéről előkapart, nincstelen csavargót, és közlik vele, hogy egy porlepte jövődőlés értelmében ez az illető lesz a királya. Tolkien nem győz méltatlankodni rajta, hogy ezt Boromir egyáltalán nem veszi jó néven. Én őszintén szólva megértem.

b) Uglúk. Ő annak az orkcsapatnak a vezetője, amelyik foglyul ejti Pippint és Trufát. Tolkien tulajdonképpen csupa pozitívumot ír róla. Bátor katona és jó hadvezér: szigorú fegyelmet tart, nem fél átvágni az ellenséges területen, rendíthetetlen hűség fűzi gazdájához, adott szavához ragaszkodik, kétségbeejtő helyzetben sem hagyja felbomlani a seregét, kitűnő kardforgató, tisztos párviadalt vív az ellenséges vezérrel. Ezek a tények; úgyhogy nem igazán értem, miért sulykolja Tolkien folyton az olvasóba, milyen aljas és megátalkodott lator ez az Uglúk. Nyilván azért, mert nem szereti a hobbitokat, véletlenül a csúnya bácsikat szolgálja, továbbá mert balszerencséjére orknak született.

c) Szarumán. Íme, ismét egy lázadó: Ilúvatar küldte a tengerentúlról, azzal a megbízatással, hogy harcoljon Szauron ellen. Harcol is mindvégig, csak nem egészen úgy, ahogy Ilúvatar akarja. Nem szolgálként, hanem úrként akar diadalmaskodni. Erre természetesen elkeserítően kevés az esélye, hisz a háborúban részt vevő három fél közül ő a leggyengébb, mögötte áll a legkevesebb erő. Ahogy Tolkien az utolsó kötetben porig alázza ezt a nemes és független nagyurat, azt egyenesen undorítósnak éreztem. (Ha valaki azzal a közkeletű érveléssel hozakodna elő, hogy Szarumán és Szauron szövetséget kötöttek, annak javaslom, olvassa el figyelmesebben a regényt. Szarumán nemcsak az úgynevezett „jóságos” hatalmaknak volt mindvégig az ellensége, hanem a Sötét Úrnak is.)

d) Szauron. Tudunk róla bármit azon kívül, hogy hű de gonosz és hű de félelmetes? Van róla a legcsekélyebb fogalmunk, hogy miért csinálja, amit csinál? Jó, vissza akarja szerezni a Gyűrűt. Az ég szerelmére, hiszen ő készítette, az ő jogos tulajdona! Jó, a tündék és a dúnadánok elpusztítására tör. Azok meg az övére! Jó, gyűlöli Aragorn. Ha jól emlékszem, Aragorn ősapja buktatta meg és rabolta ki őt, úgyhogy ennek azért van valami halovány alapja. Ilyenkor szokás előszedni azt az érvet, hogy „de hiszen Szauron meg akarja hódítani a világot!” Vegyük ezt szemügyre kicsit alaposabban.

Szauron tényleges fennhatósága alatt kizárólag Mordor áll. Létezik ezenkívül jónéhány emberlakta állam – Harad, Khand, Umbar és egyebek –, amelyek a szövetségesei ugyan, de nem gyakorol fölöttük közvetlen politikai hatalmat: saját királyaik, hercegeik, kormányzótanácsaik

vannak. Eléggé toleráns viselkedés ez a részéről, hiszen nyugodtan megtehetné, hogy helytartóként a nyakukba ültet egy nazgult vagy egy fekete númenorit. Mivel azonban nem így járt el, nyugodtan feltételezhetjük, hogy győzelme esetén nem bána másként a meghódított országokkal sem. Középfölde laza függésbe vont, elméletileg önálló országokra tagolódna, amelyek maguk intéznék a saját belügyeiket, de azt Szauron értelemszerűen nem tűrné, hogy az ő ellenségeit emeljék hatalomra. Persze a Homály kiterjedne egészen a tengerig, szegény tündék meg hobbitok fény híján kipusztulnának.

Mi történik ezzel szemben a Sötét Úr bukása után? Gondor és a hamvaiból feltámasztott Arnor nem veszi át a politikai hatalmat a többi ország fölött, arra azonban nagy gondot fordítanak, hogy mindegyik megbízható szövetségesük maradjon, és természetesen nem engedik, hogy Szauron hívei kormányozzák őket. A Homály visszaszorul Mordorba, aztán teljesen elenyészik, szegény orkok és trollok pedig sötétség híján kipusztulnak.

Ennyit a világhódításról.

4) A hobbitokat egész egyszerűen nem veszi be a gyomrom. Túlságosan jámborak, aranyosak, törvénytisztelők és engedelmesek; amellet megkockáztatnám a feltevést, hogy buták és kicsinyesek. A regény folyamán végig csöbörből vödörbe esnek, és elképesztően ostoba döntéseket hoznak; szerencsére mindig idejében ott terem Gandalf, Bombadil Toma, Szilszakáll, Aragorn, Faramir vagy egy rajra való sas, és kihúzza őket a pácból. Igaz, ha nagyon szorult helyzetbe kerülnek, alkalomadtán megemberelik magukat és harcba szállnak az ellenféllel, engem azonban ez a viselkedés leginkább egy sarokba szorított patkányéra emlékeztet, és nagyjából ugyanannyira szimpatikus.

A derék hobbitok A Gyűrűk Ura első kötetében alkalmas koloncként lógnak a többiek nyakán, akik minden fontosat elintéznék helyettük. A második kötettől kezdve aztán elkezdnek hősiiesen viselkedni.

a) Frodó egy szál magában elszökik a társaságtól, hogy egyedül menjen Mordorba a Gyűrűt megsemmisíteni, csak Csavardi Samu csatlakozik hozzá. Ez kétségtelenül hősi elszántságra vall, ha viszont a realitásokat nézzük, mindkettejük részéről bődületes ostobaság.

b) Pippin és Trufa egy horda bivalyerejű entet vezet Vasudvard vára ellen, amelyből röviddel azelőtt vonult ki a teljes helyőrség, védőserege pillanatnyilag 2, azaz két személyből áll.

c) Minas Tirithben Pippin elárulja Denethor kormányzót, akinek holtig tartó hűséget esküdött, és árulásra bírja toronyőr bajtársát, Beregondot is.

d) Közben a pelennori síkon Trufa hátulról, orvul leszúrja a nazgulok királyát, aki éppen Éowynnel van elfoglalva.

e) Pippin Morannon kapuja előtt egyet vág a kardjával, aztán kilép a cselekményből, mert a lehanyatló troll maga alá temeti.

f) A mélabús Frodó a döntő pillanatban kudarcot vall a Végzet Hegyén, szerencsére azonban elég tehetetlen hozzá, hogy Gollam idejében kirabolja, és a Gyűrűvel a mancsában alázuhanjon az Orodruin katlanába.

g) A négy háborús veterán hazatérve rendet csinál a Megyében, elbánik azokkal a gazfickókkal, akik hallatlan módon valami változást akartak vinni a hobbitok unalmas életébe, és sietve visszaállítják a langyos-békés kispolgári idillt.

Az egyetlen hobbit, aki időről időre valóban hősiiesen viseli magát, Csavardi Samu, akiben nem nehéz felismerni az engedelmes első világháborús csicskás – civilben béreslegény – alakját. Sajnos, Csavardi Samu messze a legbutább az összes félszerzet közül, a hőstettek nem morális elkötelezettség vagy belső döntések sarkallják, hanem kizárólag a „Frodó úr” iránt érzett rendíthetetlen kutyahűség. Tolkien valóban figyelemreméltó írói teljesítményt nyújtott, amikor sikerült hőssé magasztosítania egy ilyen ordenáré módon ostoba és szervilis alakot.

Samuban az a bűbájosan visszataszító, hogy habozás nélkül és konokul végrehajtja a kapott utasításokat, esze ágában sincs elgondolkodni rajtuk, az a gazda dolga. Lehet, hogy Tolkien ezt erénynek értelmezte; nekem a gyomrom fordul fel tőle. A tolkieni logikánál maradván igen nagy szerencsének tekinthetjük, hogy Samu Frodónak a szolgája volt; amennyiben ugyanis Szauroonnál nyírogatta volna a sövényt, az első oldaltól biztosra vehetnénk a Sötét Úr diadalát.

5) Véleményem szerint egyetlen jó fantasy-regény sem nélkülözheti a humort, szóljon bár mégoly zord és magasztos témákról is. Az olvasónak egyszerűen szüksége van némi oldottságra, szórakozásra, felüdülésre; különben a műből hiányozni fog a kontraszt, egyik zengzetes és fennkölt esemény követi a másikat, egészen a végső csömörig, amikor a halmozódás hitelvesztéshez vezet, és a megindítónak szánt szöveg számalmasan patetikussá válik.

A Gyűrűk Urában nincsen humor. Illetve dehogyis nincs; csak éppen, sajnos, nem célzatosan. Amikor Tolkien a hobbitok meghitt, békés és eseménytelen életét ecsetelgeti, olykor szándéka ellenére átcsap a komikum területére.

„Ahogy a hídon átkeltek és felnéztek a dombra, bennük akadt a lélegzet. Frodót és Samut még a Tükörben látott kép sem készítette föl arra, ami most tárult eléjük. Az Ómajort, nyugat felől, lebontották, s a helyében most több sor kátrányos barakk éktelenkedett. A gesztenyék közül nem maradt meg egy sem. A partokat, sövényeket fölszaggatták. A gyomverte mezőn hatalmas szekerek álltak összevissza. A Zsákvég utca ásító homok- és kavicsbánya volt. A zsáklaki felvégen semmi más nem látszott, csak egy csomó nagy deszkaodó.

– Kivágták! – kiáltott fel Samu. – Kivágták a Tanácsfát! – Arrafelé mutatott amelyre a nagy fa állt, ahol valaha a nagy fa állt, amely alatt Bilbó a búcsúbeszédét mondta. Ott hevert holtan a mezőn, ágai lenyesve. Mintha ez lett volna az utolsó csepp a pohárban; eleredt Samu könnye.

De nevetést hallott, s ettől abba hagyta a sírást. Egy mogorva hobbit ácsorgott a malomudvar alacsony falánál. Arca mocskos, keze fekete. – Nem tetszik, Samu? – kérdezte gúnyosan. – Neked mindig ilyen lágy volt a szíved. Azt hittem, elvitortláztál, hisz kölyökkorodban örökké csak a hajókról járt a szád. Minek jöttél vissza? Van itt nekünk dolgunk elég.

– Azt látom – mondta Samu. – Mosdani sem értek rá, csak a falat támasztani. De tudod, Veres mester, sokan tartoznak nekem a faluban, ne gyarapítsd az adósságod gúnyolódással, különben akkora lesz, hogy nem győzi a bukszád.

Veres Tóni kiköpött a falra. – Mi a fene! – mondta. – Nekem ugyan nem ártasz. Én a Főnök barátja vagyok. De ők neked annál inkább, ha a szádat jártatod ellenem.

– Ne vesztegess több szót erre a bolondra, Samu – mondta Frodó. – Remélem, nincs sok hobbit, aki ilyen lett. Mert az nagyobb baj volna, mint minden kár, amit az emberek okoztak.

– Mocskos és arcátlan alak vagy, Tóni – mondta Trufa. – És azonkívül nagyon elszámítottad magad. Most épp azért megyünk fel a dombra, hogy eltakarítsuk a drágalátos főnököt. Az embereivel már leszámoltunk.

Tóni eltátotta a száját, mert most vette észre a kíséretet, mely Trufa intésére vonult át a hídon. Visszarohant a malomba, kürttel a kezében jött ki, s jó hangosan belefűjt.

– Kíméld a szuflád! – nevetett Trufa. – Az enyém jobban szól. – Szájához emelte ezüst kürtjét, megfújta, s a csengő hang végighullámozott a dombon; válaszként csak úgy özönlöttek Hobbitfalva üregeiből, viskóiból, roskatag házaiból a hobbitok, s ujjongva, kiáltozva követték a Zsáklak felé tartó csapatot.”

Semmi kétségem róla, hogy Tolkien véresen komolyan gondolta ezt a néhány – találmányra kiválasztott – bekezdést. Én a magam részéről minden sorát végigröhögtem. Az utolsó Gyűrűhordozó, aki keresztül-kasul bejárta a Sötét Úr birodalmát és tanúja volt a történelem egyik legnagyobb világégésének, amint sírva fakad egy kivágott fa láttán! A Gyűrűháború hősei, amint kicsinyes perpatvarba kezdenek egy szurtos képű molnárlegénnyel! A melankolikus Frodó, aki soha életében nem piszkolta be munkával a kezét (legalábbis a regényből nem derül ki, hogy dolgoznia kellett volna a megélhetéséért), amint a mosdatlansága meg a lustasága miatt tesz szemrehányást egy iparosnak! A kotorékaik mélyéről felmentő sereggént előrajzó szőrös lábú, pocakos polgárok, amint vitézül hadba szállnak mindennapos ötőrai teájuk védelmében! (Az ellenfél az előbb említett egy szál molnárlegény, aki gyáván kereket old a kétszázszoros túlerő elől; ebből is látszik, micsoda hitvány gazfickó.)

Szóval, akad azért humor A Gyűrűk Urában.

5) Amitől Tolkien konzervatív ízlése még a humornál is jobban irtózik, az természetesen a női nem. A Gyűrűk Urában körülbelül százhatvan nevesített regényalak jut többé-kevésbé jelentős szerephez; ezek között 5, azaz öt nő van! A szerző ezzel az öttel is pontosan olyan esetlenül bánik, ahogy az a kihalófélben lévő viktoriánus angol középosztály hamisítatlan reprezentánsához illik.

a) Ioreth a gondori Ispotályban tüsténkedő gyógyítók előjárója, az öreg és jószívű javasasszony sztereotip mintaképe; legfőbb szerepe, hogy hüledezve elámuljon Aragorn gyógyfüves tudományán. Ez természetes, hiszen a Kósza rengeteg növényt látott az északi erdőségekben kóborolva, nyilván jobban ért hát hozzájuk, mint szegény Ioreth, aki csupán az egész életét töltötte a tanulmányozásukkal.

b) Csűrös Rozi még Iorethnél is sablonosabb alak: tenyeres-talpas parasztlány, aki a rokkájánál fonogatva várja haza a háborúból a neki ígért béreslegényt, butasága pedig az egeket ostomolja. Csavardi Samu helyében minden jóra való férfi üvöltve menekült volna Csűrös gazda házából; de szegény Samu persze mátkájával verseng, már ami az ostobaságot illeti.

c) Lórien uralkodója, Galadriel történetesen nőnemű ugyan, de ennek igazából az égvilágon semmi jelentősége. Galadrielt leginkább a középkori francia trubadúrlíra eszményített hölgyeihez hasonlíthatnánk: gyönyörű, erényes, magasztos, tündökletes és így tovább, de barbár szentségtörés lenne akár a leghalványabb célzással utalni arra, hogy netán érzéki vágyakat keltene a férfiakban. Megközelíthetetlen márványszobor, egyfajta tünde Szűz Mária, persze a kisdéd nélkül; mikor Tolkien már ötvenedjére biztosít minket lélegzetelállító fenségességéről, határozottan kezdjük unni a dolgot.

d) Elrond lányának, Arwennek a szerepe kizárólag az, hogy Aragornnak – derék angolszász uralkodóhoz méltóan – találtassék megfelelő arisztokrata pedigrével rendelkező pár. (A parvenü családból való Éowyn erre természetesen alkalmatlan.) Tolkien nagy néha, elszórtan tesz rá egy-két kósza célzást, hogy Aragorn örülten szerelmes bele, ennek azonban őszintén szólva nem sok jelét adja. Az embernek az a benyomása támad, hogy Aragorn sokkal jobban érdeklik ezer év óta sírjukban porladó ősei, mint Völgyzugolyban epedező mátkája; egyfolytában Isildurról meg Elendilről fecseg, a kettőtört kardról meg a végzet rendeléséről, Arwen viszont csak akkor jut az eszébe, amikor megkapja északról az általa hímzett hadizászlót. A nemes lovagi hagyományra is fittyet hány, miszerint a hősöknek illik kedvesük nevével az ajkukon csatába indulni: ő inkább tünde nyelven kiabál mindenfélét. Tolkien nyilván figyelmeztették erre a kínos nüanszra jóakarói, ezért iktatta bele a Függelékbe Aragorn és Arwen történetét, amely a csúcokat ostromolja az

ízléstelenül könnyfakasztó szentimentalizmus terén; jobb érzésű modern lányregénybe legalábbis nem vennék bele.

e) Éowyn a rohani Théoden király leánya, harcos amazon, aki páncélt öltve, álruhában kíséri el atyját Pelennor mezejére, majd holtteste fölött szembeszáll a nazgulok királyával. Az egész Gyűrűk Urában ez az egyik legmegindítóbb és legdrámaibb jelenet, nem véletlenül festették meg annyian. Sajnos, Tolkiennak a végén ezt is sikerül agyoncsapnia. A rohani amazon afféle középföldi Jeanne d'Arc, akinek a drámai szerkesztés szabályai szerint halálát kellene lennie a csatamezőn. Tolkien azonban visszariadt a gyenge nők lemészárlásától (A Gyűrűk Urában kizárólag férfiak halnak meg), és azzal a sajátos módszerrel mentette meg, hogy komikumba hajló fordulattal orgyilkost csinált a regényfolyamon végigszerencsétlenkedő hobbitok egyikéből. Ezután tovább szötte Éowyn történetét, rózsaszín szirupba fullasztva az ígéretes kezdést.

Éowyn ugyebár reménytelenül szerelmes Aragornba, házasságuk azonban súlyos *mésalliance* lenne, így hát a szerző csírájában fojtja el bimbózó kapcsolatukat. Szerencsére a lány az Ispotályban lábadozva belebotlik a sors által neki rendelt férfibe: a halotti máglyájáról megmentett Faramirba. A találkozásukról beszámoló fejezet a legszürkébben és legunalmasabban megírt rész az egész regényben, ékesen bizonyítja, mennyire nem volt érzéke Tolkiennak a románchoz. Éowyn annak rendje-módja szerint beleszeret Faramirba, engedelmesen sutba vág páncélt-kardot, hazamegy gatyát mosni, és példás családanya lesz belőle.

Nem tudom; saját tapasztalataim alapján én ennél azért sokszínűbbnek képzelem el a női nemet.

6) Az előzőekből kiviláglik, hogy Tolkien nem egyszerűen a nőktől borzad, hanem inkább attól a jelenségtől, ami elválaszthatatlanul hozzátartozik a nőkhöz: az érzékiségtől. A Gyűrűk Ura a viktoriánus kor avittan prüd szellemében megírt regény. Sehol még csak utalás sem esik rá, hogy a hősöknek esetleg szexuális vágyaik volnának vagy nemi életet élnének. Tolkien ezen a területen képtelen volt elszakadni a meseregény-hangulattól.

A felháborodott tiltakozásnak, hogy tudniillik A Gyűrűk Ura nem „erről” szól, sajnálattal ellent kell mondanom. A nemi vágy elmaradhatatlan alkotórésze a személyiségnek, ha szemérmesen elsiklunk felette, képtelenné válunk a jellemábrázolásra, regényalakjaink elnagyolt és sematikus figurákká degenerálódnak, azaz Tolkien esetében még a szokásosnál is egységesebbé. Könyveit olvasva határozottan úgy tűnik, hogy roppant kényelmetlenül érintette a téma.

A Szilmarilok esetében már valamivel jobb a helyzet: e művében ugyanis Tolkien egy átfogó pseudo-mitológia kidolgozására tett kísérletet, valóságos mintaképek alapján, és egyszerűen nem kerülhette meg azt a tényt, hogy az igazi mítoszok tele vannak szexualitással. Mivel itt nagyívű idővonalakkal dolgozott, nem kellett vesződnie a szerelem részletes ábrázolásával, amihez egyáltalán nem értett. Ebből következik, hogy A Szilmarilokban több példát is találunk önálló és karakteres női személyiségekre és valóban megindító szerelmi kapcsolatokra, például Thingol és Melian, Beren és Lúthien, Tuor és Idril között. A legsikerültebb ilyen jellegű elbeszélés azonban a *Harn i Hín Húrin*, a boldogtalan Túrin – az első sárkányölő – története, amelyben Tolkien valóban felülmúlta önmagát, és egyetlen kurta fejezetben nagyobb írói teljesítményt nyújt bárminél, mint amit A Gyűrűk Ura három kötetében olvashatunk.

7) A Megye banalitása egész egyszerűen elképesztő. Tolkien a Megyében a tohonya kispolgárok édenkertjét alkotta meg: minden békés, minden nyugis, az emberek esznek-isznak-vigadoznak, a legszörnyűbb esemény az éppen aktuális tyúkper két szomszéd között. Ami a határokon kívül van, az riasztó és veszedelmes; a derék hobbitok begubóznak otthonos kis üregeikbe, a nagyvilágban folyó események nem érdeklik őket. A társasági élet a kiskocsmákban folyik, mindenfelé dühöng az intelligencia; a polgárok folyton pipáznak, vacsoráznak, adomáznak,

a hasukat süttetik, arról azonban csupán egyetlenegyszer esik szó, hogy néha könyveket is olvasnak. (Illetve kölcsönkérnek, ami nem egészen ugyanaz.)

Egyébként úgy tűnik, hogy szinte valamennyi hobbit a nyugdíjából vagy befektetett tőkéje kamataiból él, ugyanis dolgozni elenyészően kevés dolgozik közülük. Aki mégis idáig alacsonyodik, az vagy munkaadóján áhítattal csüggő agrárproletár (Csavardi Samu), vagy veszedelmes gonosztevő (Veres Tóni).

Ismét egy dermesztően bugyuta szemelvény, a hangulat érzékeltetése végett:

„Az 1420-as év a Megyében különben is csodálatos év volt. Nemcsak hogy csodásan sütött a nap, és kellemes volt az eső, mind a maga idején és a kellő mértékben, de valami más is tette: a gazdagság, a növekedés érzése, a minden halandó nyarat megelőző szépség, ami ott csillogott Középföldén. Ahány gyerek csak született, márpedig ebben az évben sok született, az mind szép volt és erős, hajuk dús és aranyszőke, ami azelőtt ritkaság volt a hobbitok között. Gyümölcs annyi termett, hogy még a kölyökhobbitok is dúskáltak a tejszínes eperben; aztán meg letelepedtek a szilvafa alá és ettek, amíg csak annyi mag össze nem gyűlt, hogy kicsi piramisokat vagy a hódítók koponya-hegyeihez hasonlatos halmokat nem építettek belőle; aztán továbbmentek. És senki nem volt beteg, és mindenki jól érezte magát, csak azok nem, akiknek a gyepet kellett nyírniuk.

A Déli Fertályon roskadoztak a tőkék, és annyi pipafű termett, hogy az bámulatos; az aratás olyan gazdag volt, hogy dugig telt minden magtár. Az Északi Fertályon olyan jó volt az árpa, hogy az 1420-ban főzött sört sokáig megemlegették és közmondásossá vált. Igen, még egy nemzedékkel utóbb is, ha egy öregapó beült a fogadóba, hogy megigya jól megérdemelt korsó sörét, letette a korsót és fölsóhajtott: – Haj-jaj! Az volt ám az igazi! A négyszázhuszas!”

Hát kérem tisztelettel: ha ez a beteljesült utópia, a földre szállt mennyország, akkor én hisztérikusan követelem, hogy engedjenek ki a pokolba. Ha kell, tíz körömmel fogom előkaparni a föld alól Szauront meg a nazgulokat.

Ω